

Pandemi Sürecinde Tek Sağlık Yaklaşımı ve Hemşirelik

One Health Approach and Nursing during the Pandemic

Öz

İnsan sağlığının korunması ve iyileştirilmesi için birçok meslek grubunun birlikte çalıştığı tek sağlık yaklaşımı, insanı yaşadığı ekosistem ile bir bütün olarak değerlendirme olanağı tanıyan bir kavramdır. Zoonotik enfeksiyonların yol açtığı pandemilerin görülme sıklığının artışı, sağlığın bütüncül olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Ancak ülkemizde tek sağlık yaklaşımını ve hemşireliği konu alan yeterli çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda makalenin amacı; pandemi sürecinde tek sağlık yaklaşımını ve bu yaklaşım içerisinde hemşireliğin önemini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, hemşirelik, pandemi, sağlık, tek sağlık

Abstract

The One Health approach, where many occupational groups work together for the protection and improvement of human health, is a concept that provides the opportunity to evaluate the human as a whole with the ecosystem in which it lives. The increasing frequency of pandemics caused by zoonotic infections shows that health should be handled in a holistic way. However, in our country, there are not enough studies on the One Health approach and nursing. Accordingly, the aim of this article is to examine the One Health approach in the pandemic process and the importance of nursing in this approach.

Keywords: Environment, nursing, pandemic, health, One Health

Nagihan İlaslan
Merve Çakar
Nuriye Yıldırım Şişman

Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Düzce, Türkiye

İlaslan N, Çakar M, Yıldırım Şişman N. One Health Approach and Nursing during the Pandemic. *J Educ Res Nurs. J Educ Res Nurs.* 2021;18(Supp. 1):36-38.

Corresponding Author: Nagihan İlaslan
E-mail: nagihanilaslan@düzce.edu.tr

Received: June 18, 2020
Accepted: November 7, 2020

Copyright@Author(s) - Available online at
www.jer-nursing.org
Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial
4.0 International License.

Giriş

Eski Yunan dilinde “pan” ve “demos” kelimelerinin birleşiminden meydana gelen ve “tüm insanları etkileyen” anlamında kullanılan pandemi kavramı, küresel boyutta insan sağlığını etkileyen salgınlardır.¹ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından bir salgının pandemi olarak ilan edilmesi için ise üç temel kriterin taşınması gerekmektedir. Bu kriterler; salgının daha önce tanımlanmamış bir etken nedeniyle ortaya çıkması, insanlara bulaşarak ciddi bir hastalığa sebep olması ve etkenin kolay ve sürekli bir şekilde yayılabilmesidir.^{2,3}

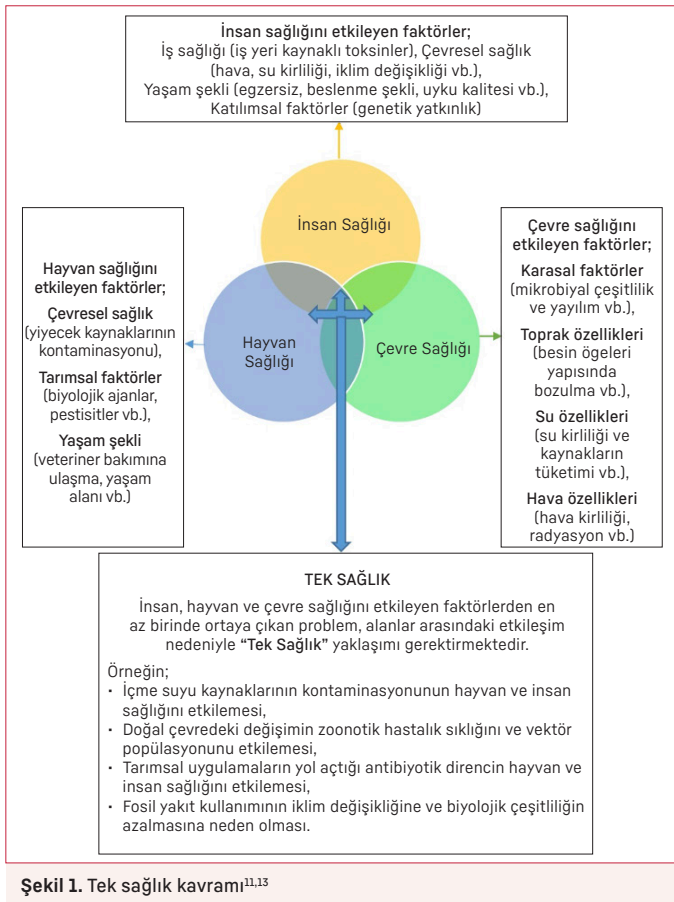
İnsanlık tarihine bakıldığında, küresel boyutta birçok insanın ölümüne ya da ciddi bir şekilde hastalanmasına neden olmuş birçok pandeminin yaşandığı görülmektedir.⁴ Bu pandemilerin başlıcaları, Jüstinyen Vebası, Kara Ölüm, Kolera, Çiçek hastalığı, İspanyol Gribi, İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (HIV), Şiddetli Akut Solunum Yetmezliği Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome-SARS), Domuz Gribi ve Ebola Virüsü Hastalığı' dır.^{3,5,6} Günümüzde ise bu pandemilerin arasına ilk kez 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde hayvandan insana bulaş yoluyla ortaya çıktığı düşünülen ve hızlı bir şekilde küresel boyutta insan sağlığı için önemli bir tehdit haline gelen COVID-19 (Koronavirüs enfeksiyon hastalığı-2019) salgını eklenmiştir. Kısa sürede DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını, hem ulusal hem de uluslararası boyutta insan sağlığını, küresel ekonomiyi ve sosyal yaşamı büyük ölçüde etkilemiştir.⁷

Özellikle koronavirüs ailesinin neden olduğu pandemilere karşı aşı ve tedavi yöntemlerinin geliştirilmeye ve etkinliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların devam ediyor olması nedeniyle etkenin bulaş yollarının kontrol altına alınması, salgından korunmak için benimsenen temel yaklaşımdır. Bu amaçla insan yaşamında sosyal mesafeyi korumak, maske kullanmak ve hem bireysel hijyene hem de çevre sağlığı ve gıda güvenliğine özen göstermek bir gereksinim haline gelmiştir.^{3,7} Bu durum, sağlık kavramının insan, hayvan ve çevre sağlığını kapsayacak şekilde multidisipliner boyutta ele alınmasını gerektirmekte ve bu yaklaşım “Tek Sağlık” olarak nitelendirilmektedir.⁸

İnsan sağlığını etkileyen her alanda aktif rol alan hemşirelik ise, modern hemşireliğin kurucusu olarak kabul edilen Nightingale'in insan sağlığı için çevre sağlığının korunması ve sürdürülmesini vurgulayan felsefesi ile benzer bir anlayışı benimseyerek bu yaklaşım içerisinde önemli bir konumda bulunmaktadır.⁹ Bu doğrultuda makalenin amacı, pandemi sürecinde tek sağlık yaklaşımını ve bu yaklaşım içerisinde hemşireliğin önemini incelemektir.

Tek Sağlık Kavramı

Tek sağlık, DSÖ tarafından “Halk sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesi için birden çok meslek grubunun iletişim kurduğu ve birlikte çalıştığı programların, politikaların, mevzuatların ve araştırmaların planlanması ve uygulanmasına yönelik bir yaklaşım” olarak tanımlanmaktadır.⁸

İlk defa Alman bilim insanı Rudolf Ludwig Karl Virchow tarafından öne sürülen bu kavram, Virchow' un "beşeri ve veteriner hekimliği arasında kesin bir çizgi yoktur ve olmamalıdır" anlayışını temel almaktadır.¹⁰ Bu yönüyle multidisipliner bir bakış açısı gerektiren tek sağlık, insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığı ile ilgilenen birçok farklı meslek grubunun ortak çabasını gerektirmektedir. Çünkü mikroorganizmalar dahil tüm canlıların aynı ekosistemi paylaştıkları ve birbirleri ile etkileşim içerisinde oldukları göz önünde bulundurulduğunda, tek bir meslek grubunun çabasının farklı türler nedeni ile meydana gelen sorunları önlemek ve çözmek için yeterli olmayacağı düşünülmektedir.⁸ Bu doğrultuda tek sağlık yaklaşımı, mikrobiyolog, veteriner hekim, çevre uzmanı, hemşire, doktor, diyetisyen, eczacı, sağlık ekonomisti gibi disiplinlerin işbirliği yapmasını gerektirmektedir.^{11,12}

Tek Sağlık Kavramının Çalışma Alanları

İnsan temelli sağlık kavramına yeni bir boyut kazandıran tek sağlık yaklaşımı, insanı yaşadığı ekosistemdeki diğer canlılar ile birlikte bütüncül olarak değerlendirmeyi hedeflemektedir.¹³ Bu doğrultuda tek sağlık birey, popülasyon ve ekosistem sağlığını ilgilendiren pek çok farklı alanı kapsamaktadır. Bu alanlardan bazılarını; antimikrobiyal direnç, gıda güvenliği, sanitasyon, bakteriyel-viral-paraziter enfeksiyonlar, göç hareketleri, biyogüvenlik, tarımsal uygulamalar, iklim değişikliği, nesli tükenmekte olan canlılar, küresel seyahat ve ticaret oluşturmaktadır (Şekil 1).^{11,13} Tüm bu alanları içeren ve evrensel boyutta refaha ulaşmayı hedefleyen Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (sürdürülebilir tarım, gıda güvenliği, su sanitasyonu, cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir sanayileşme, biyolojik çeşitliliğin devamlılığını sürdürmek, iklim değişikliği ve herkes için sağlık vb.) oluşturulmuş¹⁴ ve bu hedeflere ulaşmada tek sağlık yaklaşımının gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁵

Uluslararası ve Ulusal Boyutta Tek Sağlık Çalışmaları

Uluslararası boyutta incelendiğinde tek sağlık yaklaşımının önemi, eğitim programlarına dahil edilmesi ve uzmanlık alanlarının oluşturulmasını,^{19,20} zoonotik hastalıklar²¹⁻²⁴ obezite²⁵, iklim değişikliği²⁶ ve aşılama²⁷ gibi farklı alanlardaki uygulama sonuçlarını ortaya koyan çalışmalara ulaşabilmektedir. Bu çalışmalarda vurgulanan ortak görüşün ise, hastalıkların önlenmesi ve kontrolü, toplumun bilinçlendirilmesi, ekonomik ve politik sonuçların yönetilebilmesi için tek sağlık yaklaşımının benimsenmesi ve uygulamalarda kullanılması olduğu dikkat çekmektedir.²¹⁻²⁷ Ulusal boyutta ise; genel olarak tek sağlık yaklaşımına veterinerlik alanında yapılan çalışmalarda rastlanmaktadır.^{28,29} Ayrıca 2014 yılında Kalkınma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Düzce Üniversitesi işbirliği ile tek sağlık yaklaşımı kapsamında 12 bileşen ve her bileşene yönelik eylem planlarından oluşan "Çok Sektörlü Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programı" hazırlanmış³⁰ ve 29214 sayılı Resmi Gazete' de "Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programı" konulu genelge yayınlanmıştır.³¹ Ancak günümüzde evrensel sağlığı tehdit etme boyutuna ulaşan zoonotik hastalıklar (Ebola Virüs Hastalığı, Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi, SARS, COVID-19 vb.), iklim değişikliği, savaşlar ve göç gibi küresel sorunlar göz önüne alındığında, ulusal literatürde bilimsel çalışma eksikliği dikkat çekmektedir.^{28,29}

Tek Sağlık Yaklaşımı ve Hemşirelik

Çevreleriyle sürekli olarak etkileşim halinde bulunan insanlar, yaşamları boyunca hem çevrelerini etkilemekte hem de çevrelerinden etkilenmektedir. Bu karşılıklı etkileşim içerisinde insan sağlığının korunması ve iyileştirilmesi için, bakım sürecine çevre sağlığını da dahil ederek iyileştirici çevrenin oluşturulması hemşirenin temel sorumlulukları arasındadır.⁹ İyileştirici çevrenin dışsal bileşenlerinden biri olan ekolojik sürdürülebilirliğin teşvik edilmesinde ise tek sağlık yaklaşımı önemli hale gelmektedir.³² Ancak literatür incelendiğinde, hemşirelik bakım sürecinde çevrenin öneme vurgu yapan çalışmaların genellikle iyileştirici çevre kavramının davranışsal, kişilerarası ve içsel alanlarını ele aldığı göze çarpmaktadır.³³⁻³⁶ Fakat son yıllarda COVID-19 gibi hayvan ve insan etkileşimi sonucunda ortaya çıkan pandemilerin artışı, hemşirelik bakımında ekolojik sürdürülebilirliğin teşvik edilmesini hedefleyen dışsal boyutun da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla insan, hayvan ve çevre sağlığını ele alan tek sağlık yaklaşımının hemşirelik uygulamalarında benimsenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bakım süreci içerisinde tek sağlık yaklaşımının benimsenmesi, Nightingale' in mesleğin temelleri olarak nitelendirildiği iyileştirme, liderlik ve küresel eylem ilkelerinin somutlaştırılmasına imkân sunmaktadır.³⁷

Sonuç

Geçmişten günümüze süregelen ve görülme sıklıkları her geçen gün artan pandemilere karşı hazırlıklı olunması ve pandemi süreçlerinin etkin bir şekilde yönetimi, sağlık kavramına çok boyutlu ve multidisipliner bir anlayış gerektirmektedir. Bu doğrultuda tek sağlık yaklaşımı ön plana çıkmakta ve pandemi sürecinin bütüncül olarak ele alınmasına imkân sağlamaktadır.

İnsanı çevresi ile bir bütün olarak değerlendiren hemşirelikte de tek sağlık yaklaşımının benimsenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla eğitim süreçleri içerisine konunun entegre edilmesi, uzmanlık alanlarının oluşturulması, ulusal ve uluslararası boyutta sağlık politikalarının geliştirilmesi sürecinde hemşirelerin aktif rol alması ve yapılacak çalışmalarla tek sağlık yaklaşımı hakkında literatürün zenginleştirilmesi önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - N.İ., M.Ç.; Tasarım - N.İ., M.Ç., N.Y.Ş.; Denetleme - N.Y.Ş.; veya İşlemesi - N.İ., M.Ç.; Analiz Literatür Taraması - N.İ., M.Ç.; Yazıyı Yazan - N.İ., M.Ç.; Eleştirel İnceleme - N.Y.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar çalışmanın yürütülebilmesi için finansal destek alınmadığını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – N.İ., M.Ç.; Design – N.İ., M.Ç., N.Y.Ş.; Supervision – N.Y.Ş.; Literature Search – N.İ., M.Ç.; Writing – N.İ., M.Ç.; Critical Reviews – N.Y.Ş.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Honigsbaum, M. Historical keyword pandemic. *The Lancet*. 2009;6(373):1939. [Crossref]
- World Health Organization. Emergencies. 2020. Available from: <https://www.who.int/emergencies/diseases/en/>
- Aslan, R. Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve covid-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*. 2020;8(85):35-41.
- World Health Organization. Comparative Analysis of National Pandemic Influenza Preparedness Plans. Geneva; 2011. Available from: https://www.who.int/influenza/resources/documents/comparative_analysis_php_2011_en.pdf?ua=1
- Kara A. Domuz gribi (Pandemik İnfluenza 2009, İnfluenza 2009 H1N1). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. 2010;53(1):42-58.
- Maurice J. Cost of protection against pandemics is small. *The Lancet*. 2016;387(10016):12. [Crossref]
- Yürük Bal E, Çelik H. Covid-19 salgını ile mücadelede hemşirenin rolü. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*. 2020;12(2):300-304. [Crossref]
- World Health Organization. One Health. 2017. Available from: <https://www.who.int/features/qa/one-health/en/>
- Boz İ. İyileştirici bakım çevresi. *Balikesir Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2017;7(1):56-61.
- Cevizci S, Erginöz E. Kamu sağlığına yönelik veteriner halk sağlığı hizmetleri ve bu alandaki fırsatların değerlendirilmesi. *FÜ Sağlık Bilimleri Vet Derg*. 2009;23(1):65-71.
- Lerner H, Berg C. The concept of health in One Health and some practical implications for research and education: what is One Health? *Infect Ecol Epidemiol*. 2015;5:25300. [Crossref]
- Angelos JA, Arens AL, Johnson HA, Cadriel JL, Osburn BI. One health in food safety and security education: Subject matter outline for a curricular framework. *One Health*. 2017;3:56-65. [Crossref]
- Destoumieux-Garzón D, Mavingui P, Boëtsch G, et al. The one health concept: 10 years old and a long road ahead. *Front Vet Sci*. 2018;5(14):1-13. [Crossref]
- United Nations. The Sustainable Development Goals Report. New York; 2016. Available from: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2016/>
- Queenan K, Garnier J, Rosenbaum Nielsen L, et al. Roadmap to a one health agenda 2030. *CAB Rev*. 2017;12(14):1-17. [Crossref]
- Acharya KP, Karki S, Shrestha K, Kaphle K. One health approach in Nepal: Scope, opportunities and challenges. *One Health*. 2019;8(2019):100-101. [Crossref]
- Falzon LC, Lechner I, Chantziaras I. Quantitative outcomes of a one health approach to study global health challenges. *Eco Health*. 2018;15(1):209-227. [Crossref]
- Rostal MK, Ross N, Machalaba C, Cordel C, Paweska JT, Karesh WB. Benefits of a one health approach: An example using Rift Valley fever. *One Health*. 2018;5(2018):34-336. [Crossref]
- Togami E, Gardy JL, Hansen GR, et al. 2018. Core Competencies in One Health Education: What Are We Missing? *NAM Perspectives*. Discussion Paper, National Academy of Medicine, Washington, DC. [Crossref]
- Rabinowitz PM, Natterson-Horowitz BJ, Kahn LH, Kock R, Papaioanou M. Incorporating one health into medical education. *BMC Med Educ*. 2017;17(1):45. [Crossref]
- Katambo Sikakulya F, Mulisya O, Munyambalu DK, Bunduki GK. Ebola in the Eastern Democratic Republic of Congo: One Health approach to infectious disease control. *One Health*. 2020;9:100117. [Crossref]
- Smith KM, Machalaba CC, Seifman R, Feferholtz Y, Karesh WB. Infectious disease and economics: The case for considering multi-sectoral impacts. *One Health*. 2019;7(2019):1-6. [Crossref]
- Standley CJ, Carlin EP, Sorrell EM. Assessing health systems in Guinea for prevention and control of priority zoonotic diseases: A One Health approach. *One Health*. 2019;7(2019):1-11. [Crossref]
- O'Brien E, Xagorarakis I. Understanding temporal and spatial variations of viral disease in the US: The need for a one-health-based data collection and analysis approach. *One Health*. 2019;8(2019):1-12. [Crossref]
- Day MJ. One Health approach to preventing obesity in people and their pets. *J Comp Pathol*. 2017;156(4):293-295. [Crossref]
- Zinsstag J, Crump L, Schelling E. Climate change and one health. *FEMS Microbiology Letters*. 2018;365(11):1-9. [Crossref]
- Beyene TJ, Fitzpatrick MC, Galvani AP. Impact of One-Health framework on vaccination cost-effectiveness: A case study of rabies in Ethiopia. *One Health*. 2019;8(2019):1-12. [Crossref]
- Öztoprak D, Serpen A, Aksakoğlu G. Veteriner Halk Sağlığı'nın zoonoz kontrolündeki yeri. *STED*. 2015;24(3):114-124.
- Bakırcı S. Tek sağlık: Niçin önemli? *Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics*. 2018;4(2):99-105.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): İş Sağlığı ve Güvenliği Çalışma Grubu Raporu. Ankara; 2018. Available from: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsSagligiGuvenligiCalismaGrubuRaporu.pdf>
- T.C. Resmi Gazete Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. 2014. Available from: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141223.pdf>
- Rakel D, Jonas W. Creating optimal healing environments. Rakel D, editor. *Integrative medicine*, 3 th ed. Elsevier Saunders, Philadelphia, 2012;12-9. [Crossref]
- Van der Riet P, Jitsacorn C, Junlapeeya P, Dedkhard S, Thursby P. Nurses' stories of a 'Fairy Garden' healing haven for sick children. *J Clin Nurs*. 2014;23(23-24):3544-3554. [Crossref]
- Arslan Özkan I, Okumus H, Buldukoğlu K. A randomized controlled trial of the effects of nursing care based on Watson's Theory of Human Caring on distress, self efficacy and adjustment in infertile women. *J Adv Nurs*. 2014;70(8):1801-1812. [Crossref]
- Emoto R, Tsutsui M, Kawana R. A model to create a caring and healing environment for nurses in child and family nursing. *Int J Hum Caring*. 2015;19(1):8-12. [Crossref]
- Woolley J, Perkins R, Laird PK9, et al. Relationship-based care: Implementing a caring, healing. *Environment. MEDSURG Nursing*. 2012;21(3):179-184.
- Dunphy LM. Book review: Florence Nightingale today: Healing, leadership, global action. *Nurs Sci Q*. 2006;19(1):74-76. [Crossref]